

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Ткачука Андрія Павловича «Збройні Сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій (1991 – 2018 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – *військова історія*

Актуальність теми дослідження. На нинішньому етапі розвитку українського суспільства особливо важливими є розбудова державності та посилення її національної безпеки. Полеміка щодо процесу становлення, розбудови та реформування Збройних Сил України з різною інтенсивністю тривала упродовж 1991 – 2018 рр. У ній брали активну участь науковці, військові та цивільні експерти, представники політичних та громадських організацій. Якщо у першій половині 1990-х років така риторика була забарвлена настроєм пострадянської пацифістської ейфорії, то вже згодом після перших глобальних і регіональних викликів у безпековій сфері перед Україною українські політичні партії та рухи заговорили про зміцнення військової безпеки держави та ролі Збройних Сил України у процесі державотворення. Водночас формування єдиної візії щодо розбудови та реформування Збройних Сил України і перспектив їхнього розвитку не існувало, що зумовлює також і актуальність теми дисертаційного дослідження Андрія Ткачука.

У дисертаційній роботі здійснено розв'язання наукової проблеми, яка полягає у комплексному аналізі сутності, змісту, механізмів формування та напрямків практичної реалізації розбудови Збройних Сил України у баченні українських політичних партій. Тому вихід у науковий світ дисертаційного дослідження Андрія Ткачука «Збройні Сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій (1991 – 2018 рр.)» видається актуальним і своєчасним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та наукова новизна, сформульованих у дисертації, зумовлений достатньою логічною обґрунтованістю, продуманою та узгодженою структурою, достатнім застосуванням методологічного інструментарію та використанням документальних, особливо архівних джерел.

Наукова новизна дисертації зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання і полягає в тому, що дисертантом уперше розкрито участь та роль українських політичних партій і рухів у становленні та розбудові Збройних Сил України, здійснено порівняльний аналіз діяльності політичних партій різного політичного спектра щодо місця армії у сфері забезпечення державної безпеки, досліджено ідеологічні протиріччя та внутрішньопартійну полеміку в українському політикумі, представленому в парламенті, щодо місця та діяльності Збройних Сил України в системі національної безпеки. Новий рівень розвитку отримали проблеми діяльності та ідеології українських політичних партій щодо військового будівництва держави у новітній період, вивчення впливу військово-політичного будівництва на становлення України як самостійної держави на міжнародній арені та питання взаємозв'язку держави та міжнародних політичних інституцій в умовах військового будівництва в Україні.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається із вступу, семи розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Така композиція дисертаційної роботи є логічною та виправданою в контексті заявленої проблеми та відображає її послідовний аналіз.

Враховуючи принципові відмінності в зображенні історії проблеми і її залежність від різних методологічних підходів дослідження, історіографія теми подається в хронологічному порядку.

Аналіз основних етапів розвитку наукової думки за тематикою дисертації здійснено із застосуванням історико-порівняльного методу дослідження. Професійно висвітлюється джерельна база, використана автором, аналізуються передумови, принципи, провідні зовнішні та внутрішні чинники формування засад створення, розбудови і реформування Збройних Сил України та розкривається діалектика їхнього взаємозв'язку, (дис., с. 32-61)

Праця спирається на широку й різноманітну джерельну базу, яку становлять архівні та опубліковані документи і матеріали, періодичні видання, спогади, мемуари, подорожні нотатки, (дис., с. 61-76) Слід наголосити, що дисертантом проведена кропітка робота над джерельною базою дослідження. Значно посилило наукову вагу дослідження і дозволило всебічно розкрити заявлену наукову тему достатньо ґрунтовне використання архівних та опублікованих документів і матеріалів, періодичних видань та статистично-аналітичних джерел: соціологічних опитування; інформації Держкомстату, статистичної інформації Міністерств, відомств, аналітично-інформаційних матеріалів недержавних інституцій, (дис., с.73-76, автореф., с. 10-12) Заслуговує на увагу і всебічне вивчення мемуарів і науково-теоретичної спадщини українських державних та політичних діячів. І хоча використання мемуаристики несе в собі загрозу упередженого ставлення до певної події та історичного процесу, даний вид джерел досить важливий для детальнішого аналізу історичного процесу, хоча фактологічний аспект та інтерпретація фактів у вимагають критичного ставлення, (дис., с. 68-70).

Дисертаційна робота базується на загальнонаукових методах аналізу та синтезу, системного аналізу, порівняльно-історичного, компаративістського, комплексного методів. Зазначено, що Збройні Сили України входять до Воєнної організації держави, яка є сукупністю воєнних та воєнізованих структур, спільна діяльність яких спрямована на вирішення завдань забезпечення воєнної безпеки країни, а у випадку війни – на відбиття агресії, розгром противника та досягнення політичних цілей війни, (дис. 59-62).

Використання сучасних методів дослідження, параметрів, підходів, методів та критеріїв об'єктивного вивчення запропонованої теми дослідження (дис., с. 88-99), дозволили розв'язати поставлені завдання та всебічно дослідити проблему.

На основі експертних оцінок фахівців автором виокремлено пріоритетні внутрішні та зовнішні фактори, що містять потенційну загрозу національним інтересам України, з'ясовано поняття Збройних Сил України та їхнє місце у системі національної безпеки України, (дис., с. 76-87).

показано суспільно-політичні умови, в яких виникла ідея відновлення національної армії, з'ясовано місце проблеми військового будівництва в діяльності перших українських політичних партій та рухів, а також парламентських / позапарламентських політичних сил у перші роки після відновлення державної незалежності України.

Варто звернути увагу на те, як скурпульозно проаналізовано загальні тенденції розвитку Збройних Сил України, розглянуто візію політичних сил на існування армії в умовах соціально-економічної (друга половина 1990-х років) та політичної (початок 2000-х років) криз в Україні. Аргументовано доведено, чому не вдалося реалізувати задекларовані у Воєнній доктрині України (1993 р.) принципи на зламі ХХ – ХХІ ст., (дис., с. 99-142).

Аргументованим видається узагальнення автора, що зламом системи біполярного світу серед низки нових незалежних держав своє місце на політичній мапі світу посіла і Україна. Проблеми розбудови власної армії вирішувалися українськими політиками інтуїтивно, паралельно із будівництвом інших державних інститутів як таких. Соціально-економічні труднощі перших років незалежності на тлі загальної напруженості в системі міжнародної безпеки супроводжувалися потужним зовнішньополітичним тиском з боку ядерних держав, які вимагали від України проведення ядерного роззброєння. Налагодження міждержавних відносин із колишньою союзною метрополією – Російською Федерацією стало однією із найскладніших проблем України у першій половині 1990-х років, особливо ситуація щодо процесу розподілу Чорноморського флоту СРСР, (дис., с. 158-169).

На особливу увагу та схвалення заслуговують аргументи, чому упродовж 1994 – 2005 рр., зважаючи на суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, реалізувати задекларовані у Воєнній доктрині та Програмі завдання не вдалося: важка економічна криза в державі 1993 – 1998 рр., політична криза початку 2000-х років відкинули на невизначений термін можливість переведення Збройних Сил України на професійну основу. Не вдалося також здійснити якісне забезпечення та розвиток Збройних Сил, оскільки в умовах фактичного зменшення чисельності армії втричі таке реформування не супроводжувалося глибоким науковим аналізом, а диктувалося радше економічним становищем: не відбувалось покращення забезпечення війська, а навпаки, зменшувалась його боєздатність і боєготовність. Як наслідок, будівництво Збройних Сил України на зламі XX – XXI ст. супроводжувалося значним скороченням чисельності особового складу та озброєнь, (дис., с. 174-188; автореф., с. 19)

Заслуговує на увагу твердження, що у другій половині 1990-х років українські політичні партії розглядали питання Збройних сил у контексті наявних суспільно-політичних умов, вказуючи на необхідність створення професійної армії на контрактній основі, що згодом отримало своє вираження у низці законодавчих ініціатив. Водночас чимала увага була приділена необхідності забезпечення соціального захисту для військовослужбовців. Однак, на практиці, політичні сили не зайшли далі декларативних заяв. Незважаючи на те, що проблеми воєнної політики не є серед першочергових пріоритетів політичних структур, але вони водночас не були і поза їх увагою. Партії та блоки декларували наміри вирішити найбільш гострі питання фінансового забезпечення військових формувань і соціального забезпечення особового складу, зміцнити цивільний контроль над ЗС України. Вони мали для цього певні програмні напрацювання, законодавчі ініціативи та, що теж важливо, були готові запропонувати кадри, здатні очолити не лише профільні комітети Парламенту, але й відповідні структури виконавчої влади, (дис., с. 229)

На особливу увагу та схвалення заслуговує звернення автора до аналізу причин, наслідків та заходів протидії наростанню деструктивних процесів у збройних силах (дис., с. 231; автореф., с. 24). Важка економічна криза в державі 1993 – 1998 рр., політична криза початку 2000-х років відкинули на невизначений термін можливість переведення армії на професійну основу. Не вдалося також здійснити якісного забезпечення та розвитку ЗС України, оскільки в умовах фактичного зменшення чисельності армії втричі таке реформування не супроводжувалося глибоким науковим аналізом, а диктувалося радше економічним становищем: не відбувалось покращення забезпечення війська, а навпаки, зменшувалась його боєдатність і боєготовність.

Пройшовши у парламент, політичні партії намагалися ухвалити низку політичних рішень, що стосувалися будівництва ЗС України. Навіть після створення у Верховній Раді України про європейської коаліції, слід визнати, що добитися рішучого повороту від відпрацьованих у попередні роки принципів багатовекторної політики Україна не змогла. Натомість у безпековому вимірі існував консенсус про необхідність створення в Україні невеликих за чисельністю, сучасних Збройних Сил, які б відповідали сучасним геополітичним і воєнним викликам, були професійними та формувалися на контрактній основі. Водночас національна безпека України розглядалося українським політикумом в тісному взаємозв'язку із процесами євроінтеграції України та поглиблення її взаємин із державами ЄС та НАТО, (дис., с. 247).

Заслуговує схвалення аналіз документів, які засвідчують, що український політикум отримав потужний імпульс у напрямку активізації зусиль в розробці та прийнятті рішень, що стосувалися євроінтеграції держави, після подій Помаранчевої революції та перемоги В. Ющенка на президентських виборах. В умовах своєрідного переорієнтування українського політичного істеблішменту на західні військово-політичні блоки особливої ваги набули питання належного функціонування Збройних Сил України, пріоритетним було названо створення невеликої за чисельністю сучасної армії, укомплектованої професіоналами, всебічно забезпеченої, оснащеної новітніми зразками озброєнь.

Автор переконливо доводить, що в умовах зміни політичної ситуації в державі, приходу до влади Партії регіонів та президентства В. Януковича (2010 – 2014 рр.)», Україна поступово переорієнтувалася з євроатлантичного курсу на політику державного нейтралітету, яку активно підтримувала Російська Федерація. Обсяг фінансування Збройних Сил не відповідав не тільки нормативній, а й мінімальній потребі, та не враховував існуючого рівня інфляції. На практиці це означало подальшу політичну та економічну залежність офіційного Києва від Москви. Водночас голоси низки політичних сил, які попереджали про небезпеку такого політичного розвороту (БЮТ та НУ–НС) залишалися не почутими. Зрештою використання проросійської та антинатовської риторики допомогло лідеру Партії регіонів В. Януковичу здобути перемогу на виборах Президента у 2010 р., що лише посилювало російськоцентричність української зовнішньої політики у безпековій сфері. Вказано, що зміни, які відбулися у політичній системі України після президентських виборів 2010 р., унеможливили розвиток Збройних Сил України, призвели до занепаду української армії. Зауважено, що за підтримки Партії регіонів Україна відмовилася від курсу на євроінтеграцію, передусім у безпековому вимірі, а запропоновані урядом заходи щодо реформування армії на практиці лише сприяли її остаточному занепаду, (дис., с. 291-303).

Автор доводить, що Перемога Революції Гідності та зміна влади в Україні підвищили рівень суспільного запиту на швидкі позитивні зміни в країні та всіх сферах суспільно-політичного життя. Однак у військовій сфері каталізатором проведення ефективних реформ стала розв'язана Росією військова агресія, що поставила під загрозу існування України як суверенної держави. Враховуючи чинник російської військової загрози, проблеми розбудови Збройних Сил України та зміцнення обороноздатності України стали ключовими у передвиборній риториці політичних партій та рухів на позачергових виборах до парламенту 2014 р.

Завершується наукове дослідження достатньо розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи. Вони є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи (дис., с. 360-370, автореф., с. 30-33). Аналіз основної частини дисертації, дозволяє дійти висновку, що поставлена мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Результати наукового дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, матеріали дисертації можуть бути використані у теорії та практиці розбудови Збройних Сил України, при підготовці узагальнювальних наукових праць з новітньої історії України, навчальних посібників і підручників. Фактичний матеріал, узагальнення та висновки дисертаційного дослідження використовуються під час наукових досліджень воєнно-історичним відділом Воєнно-наукового управління ГШ, воєнно-науковою групою Командування ССО ЗС України та під час вивчення навчальної дисципліни «Історія війн і воєнного мистецтва».

Апробація результатів дослідження проводилася на всеукраїнських та регіональних конференціях впродовж 5 років. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у 33 публікаціях. Серед них 21 статтю розміщено у фахових виданнях МОН України, у тому числі у виданнях, що індексуються міжнародними науково-метричними базами даних.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави зробити висновок, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться Міністерством освіти і науки України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Андрієм Ткачуком дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату та основні положення дисертації - ідентичні.

Зауваження та дискусійні положення. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень та ґрунтовність дисертаційного дослідження, слід звернути увагу і на певні прогалини, побажання та дискусійні позиції, притаманні будь-якій дослідницькій роботі.

У вступній частині, зокрема, в формулюванні завдань дослідження (дис., с. 27), доцільніше було б, на нашу думку, і про це свідчить практика наукових досліджень, взамін термінів «окреслити», «визначити», «показати», застосовувати висловлювання на кшталт «синтезувати», «довести», що точніше відповідатиме системності застосування методологічного апарату та чіткості парадигмального розуміння наукового феномену, що досліджується.

Хочемо звернути увагу і на такі моменти:

- історіографічний огляд носить, здебільшого, констатуючий характер без критичного ставлення автора;
- вартувало б, на нашу думку, повніше використати праці зарубіжних вчених з даної тематики;
- зміст дисертації побудований за хронологічним принципом, що заслуговує на увагу, однак, окремим проблемам і сюжетам доцільніше було б присвятити більше ґрунтовного дослідження і аналізу.

Автореферат і дисертація не позбавлені публіцистики, граматичних огріхів та помилок, хоча текст, загалом, в цілому читається легко і написаний добротною українською мовою.

Вказані зауваження та побажання у цілому носять рекомендаційний характер та не зменшують важливого наукового значення дисертаційного дослідження, яке є ще одним вагомим кроком до системного, правдивого висвітлення складних сторінок історії України.

ВИСНОВОК

Дисертація Ткачука Андрія Павловича «Збройні Сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій (1991 – 2018 рр.)», є самостійним дослідженням, що розкриває актуальну в науковому суспільному сенсі тему та відповідає спеціальності 20.02.22 – військова історія та профілю спеціалізованої вченої ради, до якої її подано до захисту. За своїм науково-теоретичним рівнем, актуальністю, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків дисертація повністю відповідає вимогам МОН України, а її автор, Ткачук А.П., заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – військова історія.

Офіційний опонент доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри політичних інститутів
та процесів Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника Марчук
Василь Васильович